

ПЕДАГОГИКА ИЛИМДЕРИ
ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ
PEDAGOGICAL SCIENCES

**Боогачиева А.К., Ниязова Н.Д., Кырбашова М.Т.,
 Казакова Н.О.**

**БОЛОЧОК МУГАЛИМДЕРДИ ДАЯРДОДОГУ
 ЭКОЛОГИЯЛЫК ТҮШҮНҮКТӨРДҮ КАЛЫПТАНДЫРУУ
 КӨЙГӨЙЛӨРҮ**

**Боогачиева А.К., Ниязова Н.Д., Кырбашова М.Т.,
 Казакова Н.О.**

**ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПОНЯТИЙ
 ПРИ ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ**

**A.K. Boogachieva, N.D. Niyazova, M.T. Kyrbashova,
 N.O. Kazakova**

**THE PROBLEMS OF THE FORMATION
 OF ENVIRONMENTAL CONCEPTS IN THE PREPARATION
 OF FUTURE TEACHERS**

УДК: 37.033

Макалa жогорку билим берүү тепкичиндеги экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруу маселелерине арналган. Азыркы экологиялык кризис шарттарындагы маанилүү көйгөйлөрдүн бири экологиялык билим берүүгө жаңыча мамиле кылуу болуп саналат. Экологиялык билим берүү экологиялык көйгөйлөрдү жоюунун эң маанилүү факторлорунун бири. Жаратылышты коргоо, аны биздин келечектеги укум-тукумубузга сактоо үчүн өсүп жаткан муундарда экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруу керек. Күрсүтүн мазмундуу компоненттеринин жыйынтыктарына методикалык, структуралык негизги талаптар коюлат. Студенттердин окуу процесси учурунда экологиялык шарттарды, түшүнүктөрдү, ар кандай коомдогу көйгөйлөрдү окуп үйрөнүшөт. Жогорку окуу жайларында студенттердин билимге ээ болуусу экологиялык окутуу системасын интеграциялайт жана экологиялык түшүнүктөрдүн компетенцияларын аныктоо жолу менен иштелип чыгат.

Негизги сөздөр: экологиялык көйгөй, экологиялык билим берүү, экологиялык билим, экологиялык түшүнүк, экологиялык маданият, компетенция, концепция.

Данная статья посвящена вопросам формирования экологического понятия на ступени высшего образования. Одним из важных проблем современности в условиях экологического кризиса является проблема поиска новых подходов в экологическом образовании. Так как экологическое образование является одним из важных факторов преодоления экологических проблем. Потребность в получении экологических знаний продиктована сегодняшней действительностью. Чтобы сберечь природу, сохранить ее для наших потомков необходимо формировать экологическое

понятие у подрастающего поколения. Рассматриваются основные требования, затрагивающие методические, структурные, содержательные и результативные компоненты курса. Описаны условия реализации экологической обучения в процессе изучения студентами данной дисциплины. Интеграция экологической составляющей в систему обучения, овладение студентами в высших учебных заведениях соответствующими компетенциями приводит к формированию экологических понятий.

Ключевые слова: экологическая проблема, экологическое образование, экологическое знание, экологическое понятие, экологическая культура, компетенция, концепция.

This article is devoted to the formation of environmental concepts at the stage of higher education. One of the important problems of our time in the face of the environmental crisis is the problem of finding new approaches in environmental education. Since environmental education is one of the important factors for overcoming environmental problems. The need for environmental knowledge is dictated by today's reality. To save nature, to save it for our descendants, it is necessary to form an ecological concept among the younger generation. The basic requirements affecting the methodological, structural, informative and effective components of the course are considered. The conditions for the implementation of greening education in the process of studying by students of this discipline are described. Integration of the environmental component into the training system, mastering students with appropriate competencies leads to the formation of environmental concepts

Key words: ecological problem, ecological education, ecological knowledge, ecological concept, ecological culture, competence, concept.

Азыркы экологиялык кризистин негизинде цивилизациянын тарыхындагы жаратылышка пайдалануучу катары мамиле кылуу практикасы менен биосферанын табигый биогеохимиялык циклдери тең салмактуулукта кармап туруу жөндөмдүүлүктөрүнүн ортосундагы карама-каршылыктар жатат. Жаратылыш менен адамзаттын өз ара мамилесинин маңызын түшүнүү үчүн, адамдагы жаратылыштын материалдык жана ресурстук баалуулугун гана эмес, анын нравалык, эстетикалык, этикалык жана илимий баалуулугун да таануусуна алып келүүчү маданияттын бардык потенциалын активдештирүү керек. Цивилизациянын келечегине коркунуч коомго сезилип жатса да адамзаттын катаал экологиялык кризистин шарттарында жашоосу улам барган сайын кыйындап жатат. Мындай татаал абалды техникалык жолдор менен чечүү мүмкүн эмес, анткени азыркы экологиялык кризистин негизинде коомдук экологиялык маданияттын кризиси жатат. Адам баласынын өзү жашап жаткан жаратылышка болгон мамилеси өзгөрмөйүнчө, жогорку деңгээлдеги экологиялык билимге жана маданиятка ээ болмоюнча бул маселе чечилбеси белгилүү. Ал эми инсандын маданияты, акыл-оюу, сезими, жүрүш-туруш адаттары жаш кезинде, билим берүү мекемелеринде калыптанат.

Экологиялык кризистин алдын алуу биздин коомдун эң маанилүү көйгөйлөрүнүн бири болуп калды. Кыргыз Республикасында экологиялык маселелерге арналган төмөндөгүдөй мыйзамдары кабыл алынган: «Айлана чөйрөнү коргоо боюнча» (1999), «Кыргыз Республикасынын элинин ден-соолугун коргоо жөнүндө» (1992), «Жаныбарлар дүйнөсү жөнүндө» (1999); «Кыргыз Республикасынын калктын радиациялык коопсуздугу жөнүндө» ж.б. Ал эми 2007-жылы Кыргыз Республикасынын экологиялык коопсуздугунун концепциясы жөнүндө президенттин указы чыккан. Бирок ага карабастан биздин өлкөдө ар кандай экологиялык көйгөйлөр улам барган күч алууда. Кыргыз Республикасында кабыл алынган жаратылышты коргоо жөнүндөгү мыйзамдар, «Кыргыз Республикасынын үзгүлтүксүз экологиялык билим берүүсүнүн концепциясы» (2003) ж.б. расмий документтер экологиялык билим жана тарбия берүүнү өркүндөтүүнү талап кылууда. Эгерде илим, билим берүү жана маданият бирдиктүү болуп, адам менен жаратылыштын ажырагыстыгын, бүтүндүгүн, жашоо менен ден соолуктун баалуулугун сезүүгө түрткү болуучу жаңы нравалык критерийлерди калыптандырууга жардам берсе анда коом менен жаратылыштын өнүгүүсү жана өз ара мамилеси гармониялуу болот. Мындай татаал милдеттерди ишке ашыруу көптөгөн проблемалар менен байланышкан. Андай проблемалардын бири билим берүү проблемалары болуп саналат [1].

Экологиялык проблемалардын чечилүүсү билим берүү системасынын натыйжалуу иштешине байланыштуу болот. Кыргыз Республикасында 2003-жылы кабыл алынган «Кыргыз Республикасынын үзгүлтүк-

сүз экологиялык билим берүү» жөнүндөгү концепциясында экологиялык билим берүү элге кеңири жеткирилиши керектиги, экологиялык билим-тарбия берүү үчүн бирдиктүү жана комплекстүү иш-чаралар жүргүзүлүшү зарыл экендиги баса белгиленет [2]. Бүгүнкү күнү экологиялык проблемаларды кароону бардык окуучулардын программаларына киргизүү менен, бул проблемалар ушунчалык олуттуу жана конкреттүү болгондуктан, инсанга таасир берүүнүн бардык жолдорун активдештирүү керек болуп жатат. Демек экологиялык билим берүү Кыргызстандын туруктуу өнүгүү мамлекеттик стратегиясында негизги багыты болуп калды. Экологиялык билим илимий жана практикалык билимдердин системасын калыптандырууга багытталган инсанды өнүгүшүнүн жана окутуу, тарбиялоонун үзгүлтүксүз процесси болуп саналат. Экология билим берүү системасынын эң негизги элементи болушу керек. Өсүп жаткан муундарды экологиялык сабаттуулукка тарбиялоо биз жашап жаткан жер шарын сактап калуунун негизги факторлорунун бири. Экологиялык сабаттуу, маданияттуу инсанды даярдоонун негизи болуп, терең экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруу саналат. Натыйжада жаратылыштын закондорун билип, алардын жардамы менен жаратылыштагы гармонияны бузбай жашоого үйрөнөбүз.

Экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруу – бул экологиялык проблемалардан арылуунун бирден бир багыты. Экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруу, заманбап цивилизацияны башкарууда экологиялык принциптерди иштеп чыгуу жана аны жашоого киргизүү коом алдындагы негизги милдет болуп саналат.

Кыргыз Республикасында соңку убактарда билим берүү системасында өзгөрүүлөр болуп, экологиялык жактан агартууга көбүрөөккөнүл бурула баштады. Бул өзгөрүүлөр билим берүүнүн сапатын эл аралык деңгээлге дал келтирүү б.а. студенттердин жана окуучулардын алган теориялык билимдерин турмушта колдоно алуусун (компетенттүүлүгүн) камсыз кылуу болуп эсептелет. Ал эми студенттин жана окуучунун компетенттүүлүгү билим берүүнүн мазмунунун компоненттери дүйнө, адамзат, коом жөнүндөгү билимдердин, ишмердүүлүктөрдүн ыкмаларынын (билгичтик, көндүм), чыгармачыл ишмердүүлүктүн тажрыйбасынын жана айлана-чөйрөгө, башка адамдарга нарктуу мамиле жасоонун окуу процессинде калыптануу деңгээлинен түздөн-түз көз каранды экендиги педагогика илиминде окумуштуу-педагогдор И.Б. Бекбоев, П.Я. Гальперин, В.В. Давыдов, В.А. Крутецкий, Э.М. Мамбетакунов, С.Л. Рубинштейн, Н.Ф. Талызина ж.б. тарабынан изилденип тастыкталган. Профессор Э.М. Мамбетакунов өзүнүн изилдөөлөрүндө дүйнө, адамзат, коом жөнүндөгү билимдердин негизин илимий түшүнүк түзүп, аны өздөштүрүү татаал мүнөздөгү процесс экендигин жана илимий түшүнүк билимдер системасындагы негизги элементтердин

бири катары экендигин баса белгилейт. Маселен окумуштуунун “Окуучулардын табият жөнүндөгү илимий түшүнүктөрүн калыптандыруунун психодидактикалык проблемалары” аттуу илимий макаласында төмөндөгүдөй айтылган: “Илимий түшүнүктөрдү өздөштүрбөй туруп илимий закондорду же теорияларды өздөштүрүү мүмкүн эмес. Анткени, закондор илимий түшүнүктөрдүн ортосундагы байланыштарды көрсөтөт, ал эми теория түшүнүктүн өнүккөн формасы болуп эсептелет” [3]. Демек, жогорку окуу жайларында окуу предметтерин окутууда, ар бир окуу предметинин илимий түшүнүктөрүн калыптандыруунун дидактикалык шарттарын аныктап алуудан баштоо зарылдыгы келип чыгаарын эскертет. Экологиялык билим берүү – үзгүлтүксүз, б.а. “үй-бүлө – мектеп – жож” системасында бирибирине өтө турган процесс. Мектепке чейинки мекемелерде балдарга экологиялык билим берүү үй-бүлө жана коомчулук менен бирдикте кызматташып ишке ашат жана анын максаты болуп, экологиялык маданияттын негизин калыптандырууга, чыгармачылык ой жүгүртүүсүн өстүрүүгө багытталып, балдардын курагына жараша, иш-аракетинин түрүн эске алуу менен аныкталып, улуттук традицияларда жана региондун өзгөчөлүгүнө жараша тарбиялоо, жеткиликтүү айлана-чөйрө жөнүндөгү түшүнүктөрдү, билимди, анын адам баласы үчүн кандай мааниси бар экендиги жөнүндө маалымат берүү, жаратылышты сүйүүгө жана коргоого үйрөтүү зарыл [4].

Жогорку педагогикалык мектептерде экологиялык билим берүү көйгөйлөрү көптөгөн окумуштуулардын эмгектеринде каралган. Илимий булактарды талдоо менен КМШ өлкөлөрүндө экологиялык билим берүүнүн бир катар апсектилери бир нече окумуштуулар тарабынан изилдегендигин аныктадык. Мисалы экологиялык билим берүүнүн методикалык негиздери А.Н. Захлебный, И.Д. Зверев, А.В. Миронов, Н.М. Мамедов психологиялык аспектилери С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин ж.б. изилдешкен.

Кыргыз Республикасында да экологиялык билим жана тарбия берүүнүн маселелери бир топ окумуштуулар тарабынан изилденип келген. Алсак, М.Ж. Чоров өзүнүн эмгектеринде жогорку окуу жайларда келечектеги мугалимдерди кесиптик жаткан даярдоонун экологиялык-укуктук маданиятын калыптандыруунун теориялык-методологиялык негиздерин аныктаган. Г.У. Рыскулова мектепке даярдоо тобундагы балдардын баштапкы экологиялык маданиятын

калыптандыруунун теориялык жана методикалык маселелерин изилдеген. Г.Ж.Байышова мектептердеги башталгыч класстардын сабактан тышкары иштериндеги элдик салттараркылуу экологиялык тарбиялоонун илимий негиздерин аныктаган. И. Даминованын изилдөөсү кыргыз элдик педагогикасынын прогрессивдүү салттарынын негизинде башталгыч класстардын окуучуларына экологиялык жактан тарбия берүү маселесин чечүүгө арналган. Ж.К. Аблабекова мекен таануу предметин окутууда окуучулардын алгачкы экологиялык түшүнүктөрүн калыптандыруу процессин изилдеген. Темирбек уулу И. география адистигинде окуган студенттерди окуучуларга экологиялык тарбия берүү ишине даярдоо маселелерин изилдесе, Г.С. Усенгазиева кесиптик лицейлердин окуучуларынын экологиялык маданиятын өркүндөтүү жаатында изилдөө жүргүзгөн. Ал эми Т.М. Бектуров кыргыз адабиятын окутууда окуучулардын экологиялык маданиятын калыптандыруу процессин изилдеген.

Бирок, коомдогу саясий-экономикалык жана жогорку окуу жайларындагы кескин өзгөрүүлөрдү эске алуу менен Кыргыз Республикасындагы табигый-илимий билим берүү багытындагы бакалаврларды даярдоодо экологиялык түшүнүктөрдү калыптандыруунун теориялык жана практикалык маселелери алигиче изилидене элек жана изилдөөлөрдү талап кылууда.

Адабияттар:

1. Гаджиев М.М. Методологические и теоретические основы экологической подготовки студентов в структуре многоуровневой системы образования в педагогическом университете: Монография. - Махачкала, 2005. - 135 с.
2. Концепция непрерывного экологического образования Кыргызской Республики. - Бишкек, 2003. - 59-б.
3. Мамбетакунов Э. Окуучулардын табият жөнүндөгү илимий түшүнүктөрүн калыптандыруунун психодидактикалык проблемалары. / Известия Кыргызской академии образования, №4 (20). - Бишкек, 2011. - 30-32-бб.
4. Чоров М.Ж., Усенгазиева Г.С. Азыркы учурдагы Кыргыз Республикасынын үзгүксүз экологиялык билим берүүнүн абалы. Известия вузов Кыргызстана, №5. - Бишкек, 2017. - 111-112-бб.
5. Чоров М.А. «Жогорку окуу жайларда экологиялык билим берүүнүн методдору». - Бишкек, 1993.
6. Казакова Н. Ф. Формирование компетенции старшеклассников в сфере экологического образования: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.01. - Ижевск, 2004. - 185 с.

Рецензент: к.пед.н. Усенгазиева Г.С.